

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2018, Yıl:6, Sayı:13

Geliş Tarihi: 29.05.2018

Kabul Tarihi:19.06.2018

Sayfa:334-345

ISSN: 2147-8872

GARİP İLE SENEM ADLI HALK HİKÂYESİNİN UYGUR TÜRK VARYANTI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Burak Gökbulut**

Mustafa Yeniasır***

ÖZET

Türk milleti tarih boyunca sosyolojik ve toplumsal değişimler ekseninde kültürel manada birçok değişim yaşamıştır. Göçebe bir hayat tarzından yerleşik bir hayat tarzına geçiş yapan Türkler buna paralel olarak savaşçı ve aktif yaşam özelliklerini de zaman içerisinde kaybetmeye başlamış ve destan devrinden hikâye devrine doğru bir geçiş yaşamıştır. Türk kültüründe halk hikâyelerinin başlangıcı, bu kültürel ve edebi değişimleri de içinde barındıran, Dede Korkut Hikâyeleridir. Bu eserde hem eski Türk yaşamının hem İslami - yerleşik kültürün izleri bulunmaktadır. Türk kültürünün önemli bir parçası olan Uygur Türkleri de bugün Doğu Türkistan Özerk Cumhuriyeti toprakları içerisinde yaşamakta ve yüzyıllardan beri sürüp gelen köklü kültürlerini devam ettirmektedirler. Bu kültürün en önemli parçalarından biri de yazılı ve sözlü edebiyattır. Uygur Türk sahasında da anlatılan halk hikâyeleri Anadolu sahası ile benzer özellikler göstermektedir. Bu hikâyeler arasında Garip ile Senem, Uygur Türk sahasında da yerini almış ve sözlü kaynaklardan derlenerek yazıya geçirilmiştir. Hikâyede Garip ile Senem'in aşkı anlatılmakta ve eser bu iki sevgilinin aşkı üzerine

* **Garip ile Senem Adlı Halk Hikâyesinin Uygur Türk Varyantı Üzerine Bir İnceleme** adlı çalışma 27-29 Nisan 2018 tarihlerinde Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi ev sahipliğinde, Nişantaşı Üniversitesi, Haliç Üniversitesi ve Journal EMI Editörlüğü işbirliği ile Dilkur Akademi tarafından organize edilen **Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi**'nde (**EMISSC 2018-Lefkoşa**) bildiri olarak sunulmuş ancak yayınlanmamıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0003-3968-9207, burak.gokbulut@neu.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0002-9196-1805, mustafa.yeniasir@neu.edu.tr

kurgulanmaktadır. Çalışmada Garip ile Senem Hikâyesinin epizot yapısı incelenmeye ve yer yer bu epizotlara bağlı olarak gelişen motiflere değinilmeye çalışılacaktır. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma uygulanmış ve verileri toplamak amacıyla doküman analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Garip ile Senem, halk hikâyesi, Uygur, varyant, Türk dünyası, Âşık Garip.

AN EXAMINATION ON THE UIGHUR VERSION OF GARİP AND SENEM FOLK STORY

ABSTRACT

Turkish nation has undergone several changes throughout history depending on social structure in terms of culture. Turks converted to permanent settlements from a nomadic lifestyle as a result of which they began to lose their warrior and active lives in time and shifted from saga period to story period. Folk stories in Turkish culture begin with Dede Korkut stories which reflect this cultural and literary change. These pieces consist of traces from both former Turkish life and Islamic and settled culture. Each of the stories can serve as independent stories. However, they constitute a whole in terms of theme and general structure. All stories are about events which occurred around Oguz begs. Uighurs, who are essential elements of Turkish culture, are living in Eastern Turkistan Autonomous Republic today and maintain their deep-rooted culture for centuries. One of the most important elements of this culture is written and oral literature. Folk stories told in Uyghur Turkish lands show similarities to those told in Anatolian lands. Among these stories, Garip and Senem took its place in Uyghur Turkish lands and was put into writing after being compiled from verbal sources. The story is about the love between Garip and Senem and the work is designed on the love of these two lovers. In this article an effort is paid to examine the episode structure of Garip and Senem story and motives developed depending on these episodes are addressed. The data will be collected through qualitative research method in the study and document analysis will be performed.

Keywords: Garip and Senem, Folk Story, Uighur, version, Turkish world, Âşık Garip

1. Giriş

Halk hikâyeleri hem Türk edebiyatının hem de Türk kültürünün en önemli belgelerinden biridir. Türk milletinin hayatında önemli bir yeri olan birçok kültürel değer, geçmişten günümüze taşınmasında halk hikâyeleri önemli bir rol oynamaktadır. “Halk hikâyeleri İran, Kafkasya, Orta Asya, Hindistan ve Arabistan anlatı geleneklerinden beslenen, satırları arasında örtük ve açık bu coğrafyaların kültürel etkilerini taşıyan, Anadolu ocağında bizim insan ve dünya görüşümüze göre pişirilip kotarılmış halk edebiyatı türlerindedir”

(Kaya - Koz 2000: 7). Konu, şekil ve anlatım özellikleri açısından farklı özellikler gösteren halk hikâyeleri 15. yüzyılda eski destan geleneğinin bir devamı olarak Dede Korkut Hikâyeleri ile ortaya çıkmıştır. Türk halk hikâyeleri göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin ilk ürünleri olduğundan büyük ölçüde destan geleneğinin etkisi altında oluşmuştur (Güzel - Torun 2007: 214). Bu hikâyeler Türk edebiyatının en temel eserlerinden biridir ve Türk sosyal-kültürel hayatını yansıtan kaynak metinlerdir. “Manzum kısımlarındaki ölçü, uyak ve kıta yapısı itibariyle düzensiz bir şekil gösteren Dede Korkut destani hikâyelerini, bu özellikleri nedeniyle eski destanlardan halk hikâyelerine geçişte bir ara ürün olarak kabul edebiliriz” (Aslan 2001: 1). Bilindiği gibi halk hikâyeleri hem kahramanlık hem de aşk konularında yaratılan ama özellikle de büyük aşk hikâyelerini konu alan nazım-nesir karışık bir türdür. Alman Türkolog Otto Spies de, daha çok sevgi konulu halk hikâyelerinden hareket ederek, halk hikâyesini “Bir sevgiliyi elde etme yolundaki maceraları anlatan masal” olarak ifade etmiştir (Spies 1939, 60’tan aktaran; Boratav 2002: 47). Hikâye anlatımında nesir anlatım kullanılırken duyguların ve heyecanların arttığı noktalarda nazım kullanılmakta ve duygular oldukça coşkulu bir şekilde aktarılmaktadır. Destandan hikâyeye geçiş döneminde ise hem aşk hem de kahramanlık konusunu muhteva eden hikâyeler de bulunmaktadır (Türkmen 1995: 5). Makalenin konusunu teşkil eden Garip ile Senem’in Anadolu varyantı Âşık Garip halk hikâyesi de Pertev Naili Boratav’ın çalışmasında belirttiği gibi yaşadığı rivayet olunan bir âşık-şairin romanlaşmış hayatını anlatmaktadır (Boratav 2002: 18). Elçin’e göre “Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde, efsâne, masal, menkabe, destan vb.” Mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtimâî hâdiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir” (Elçin 2000: 444).

Halk hikâyesi ile ilgili olarak “Âşık adını verdiğimiz ve kendilerine has bir geleneğe sahip olan yeni bir anlatıcı tipi ile birlikte ortaya çıkan, devlet olmanın, yerleşik hayata geçmenin ve bireyselliğin ön plana çıktığı yeni sosyo-politik ve sosyo-ekonomik dönemin bir anlatısı olarak düşünülmelidir” diyen Ekici (2005: 228) hikâyeleri yaratıldığı dönemin şartlarını da içinde barındıran bir tür olarak değerlendirmektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan “Garip ile Senem” hem Anadolu’da hem de Uygur Türklerinin yaşamakta olduğu Doğu Türkistan sahasında anlatılan en bilindik ve yaygın hikâyelerden biridir. Anadolu sahasında “Âşık Garip” olarak geçen bu hikâyenin teşekkül ettiği yer ve zaman hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Görüşlerden birine göre hikâye Azerbaycan’da, diğerine göreyse Türkistan’da teşekkül etmiştir (Türkmen 1995: 7). Türkmen’e göre hikâyenin teşekkül tarihi 16. yüzyılın ikinci yarısı olarak belirtilmiştir (1995: 12). Her ne şekilde olursa olsun “Garip ile Senem” tüm Türk dünyasında yayılma imkânı bulmuş ve anlatılagelmiş önemli bir halk hikâyesidir.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırma Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmış ve verileri toplamak amacıyla doküman analizi tekniğinden faydalanılmıştır.

2.2. Çalışmanın Örnekleme

Çalışmanın örneklemini “Garip ile Senem” adlı halk hikâyesinin Uygur Türk varyantı oluşturmaktadır. Hikâyenin metni için Alimcan İneyet’in *Uygur Halk Destan/Hikâyeleri Üzerine İncelemeler* adlı çalışması kullanılmıştır (2014: 180-209).

2.3. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Çalışmada hikâye betimsel analiz yoluyla çözümlenmiş ve hikâyenin epizot yapısı ortaya konulmuştur. Epizot yapısının incelenmesinde Ali Berat Alptekin’in çalışmasında yer alan halk hikâyelerinin epizotlarına göre incelenmesi başlığında yer alan metot temel alınmıştır (Alptekin 2002: 87-89). İncelenen hikâyenin yapısı farklı olduğu için buradakilere ek olarak başka epizotlar da eklenmiştir.

2.4. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı Uygur Türklerine ait olan Garip ile Senem adlı halk hikâyesinin yapısal olarak incelemesini yapmak ve yer yer hikâyedeki motiflere değinerek bunları yorumlamaktır. Bunun yanında Türkiye sahası Âşık Garip hikâyesiyle epizot yapısı bağlamında karşılaştırma yaparak benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak da bir diğer amaçtır.

3. İnceleme

3.1. Garip ile Senem’in Aileleri

Senem’in babası şan şöhretli bir padişah, Garip’in babası ise onun veziridir. Padişahın adı Şah Abbashan, vezirin adı da Hasan’dır. Bu iki kişi çok iyi dostturlar. Padişah Karahanlıların Diyarbekri ilinde yaşamaktadır. Padişahın eşinin adı ise Sultan Ayım’dır.

3.2. Kahramanın Doğumu

3.2.1. *Çocuksuzluk*: Hikâyede çocuksuzluk sıkıntısı ile ilgili bir kısım bulunmamaktadır.

3.2.2. *Çare arama*: Hikâyede çare arama sıkıntısı ile ilgili bir kısım bulunmamaktadır.

3.2.3. *Doğum*: Hikâyede doğum öncesinde Padişah ve Vezir ava çıktıkları zaman gebe halde olan geyiklerle karşılaşır ve eşleri hamile olduğu için geyikleri avlamazlar. Ayrıca Padişah bir rüya görür ve rüyanın yorumuna göre bir Şehzade bir de Perizat iki çocuk doğacaktır. Bu iki çocuk için daha doğmadan, ergenlik çağlarına geldiklerinde nikâhları kıyılacağına dair bir sözleşme yapılır.

3.3. Kahramanlara Ad Verilmesi

Ardından Padişah’ın bir kızı Vezir’in ise bir oğlu olur ve onlar için büyük bir eğlence ve ziyafet düzenlenir. Vezir, eğlence alanına gelirken huysuz ak alınlı atından düşer ve ölür. Oğlan çocuk da babasız garip halde kaldığı için ona Garip adı verilir. Kıza ise “güneş gibi hoş bir sureti” (İneyet 2014: 182) olduğu için Şah Senem adı verilir.

3.4. Kahramanın Eğitimi

Kahramanların eğitimi kısmı hikâyede oldukça kısa tutulmuş ve Şah Senem ile Garip dört yaşına geldiklerinde birlikte okula başladıkları ve birlikte okuyup büyüdülerinden bahsedilmiştir.

3.5. Kahramanların Âşık Olmaları

Kahramanlar birlikte büyüdüleri sırada yavaş yavaş birbirlerine âşık olurlar. Aşkları ilerledikçe geleceklerinden endişelenen annesi Garip'e yapılan sözleşmeden bahseder ve ona ipek kâğıda yazılı belgeyi gösterir. Bu halde uykuya yatan Garip rüyasında Hazreti Resul-i Ekrem Sallallahu Aleyhi Vesselem'in mübarek ellerinden kuledeki kırklar sohbetine aşk şarabını içer. Kırklar Şah Senem ile Garip'i nişanlarlar. Garip aniden uykudan uyanır ve bu rüyaya sevinir.

3.6. Kahramanın Sevgiliyle Karşılaşması

Bu hikâyede kahramanlar birlikte büyüdüleri için karşılaşma kısmı bulunmamaktadır.

3.7. Âşıkların Evlenmelerinin Engellenmesi

Şah Senem bir gün yine okula gitmek için kalktığı sırada Padişah'ın eşi Sultan Ayim, kızın artık buluğ çağına erdiğini ve okula gitmemesi gerektiğini söyler. Padişah da bunun üzerine sözleşmeyi yerine getirip âşıkları evlendirmeyi teklif eder. Bunu duyan Sultan Ayim sinirlenir ve "Bu ne namussuzluk böyle, Garip babasız bir yetim çocuktur. Yetim çocuğa Şah neslinden kız verilir mi?" (İnayet 2014: 183) der ve yapılan sözleşmenin 18 yıl öncesine ait olduğunu ve bunu yırtıp atmayı teklif eder. Padişah bunu kabul eder ve Senem bu duydukları karşısında çok şaşırıp üzülür. Ama gizlice Garip'le görüşmeye devam eder, Garip ona evlilik sözleşmesini verir. Sultan Ayim belgeyi yırtıp yakar.

3.8. Garip'in İlk Kez Sürgüne Gönderilmesi (Gurbete Çıkma)

Belgeyi yakan Sultan Ayim'in sevkiyle padişah; Garip'i, annesini ve kız kardeşini Bağdat'a sürgün eder. Cellâtlara para veren Senem, Garip'i sürülmeden son bir kez görür ve şiirlerle ağlayıp atışırlar.

3.9. Garip'in Memlekete İlk Dönüşü

Garip, annesinden izin alarak onunla vedalaşır ve Bağdat'tan kendi ülkesine dönüş yapmak için yola çıkar. Garip, memlekete döndükten sonra Kalfa Ana onu evlat edinir. Kalfa Ana aşk hastalığından yatan Senem'e her gün gül derip götürür. Sonra evlatlık edindiği Garip bunu duyar ve bu kez gülleri o toplayıp düzenleyip Senem'e göndertir ve buketin içine de mektup koyar. Senem bunu anlar ve Kalfa Ana'ya sorar. O da Garip'in geldiğini ve onları padişahın yaptırdığı has bahçede buluşturabileceklerini belirtir. Böylece dönüşün ardından tekrardan ilk kez buluşurlar ve aşklarını yaşarlar. Senem durmadan padişahın izin alıp has bahçeye kaçar ve aşkıyla buluşmaya devam eder.

3.10. Garip'in İkinci Defa Engellenmesi

Has bahçede devamlı buluşup görüşürken Senem'in Süçük adındaki cariyesi de Garip'i gizliden gizliye sevmektedir. Günlerden bir gün Süçük, Garip'e sevgisini beyan eder ancak Garip onu tersler. Bunun üzerine Süçük bütün olanları padişaha açıklar ve padişah da cellâtlarına Garip'i yakalatma emrini verir fakat o kaçıp kurtulur.

3.11. Garip'in Memlekete İkinci Defa Dönüşü

Cellâtların elinden kaçıp kurtulan Garip bir süre sonra tekrar gelerek Senem'le buluşmaya başlar.

3.12. Şah Senem'in Başkası ile Evlendirilmek İstenmesi

Halk hikâyelerinin genelinde bulunan bu kısım incelenen hikâyede bulunmamaktadır.

3.13. Sonuç Epizotu

3.13.1. *Garip ve Şah Senem'in Sonu*: Senem'le buluşmaya devam eden Garip bir gün yine has bahçede dolaşırken padişahın onları yakalaması için görevlendirdiği Abdullah Şatır, iki âşığı görür. Ama Senem, Şatır'a yedi külçe altın vererek ondan bunu Padişah'a bildirmemesini ister ve o da bunu Padişah'a bildirmez. Padişah tekrardan onları takip için adamlarını gönderir ama bu kez de âşıklar memleketi terk ederler. Padişah bu duruma çok üzülür ve üzüntüsünü atmak için ava çıktığı sırada Senem bunu fark eder ve yakalanmaması için Garip'i yanından gönderir. Garip uzaklaşıp kaybolur.

Garip'in kaybolması üzerine Senem, Allah'a babasının da aşk acısıyla yanması için yalvarır ve Senem o an aslından yüz kat daha güzelleşir. Padişah çok değişip güzelleşen kızını tanımaz ve onu başka biri sanarak Senem'e âşık olup aşkının derdinden bayılıp yataklara düşer. Kızı yanına geldiğinde de onları ayırdığı için pişman olduğunu ve Garip'le ebedi âşık olmalarına izin verdiğini söyler.

Böylece padişahın emriyle Garip bulunur ve düğün dernek kurularak iki âşığın kırk gün kırk gece düğünü yapılır ve evlendirilir.

3.13.2. *Rakibin Sonu*: Abdullah Şatır yedi külçe altın alarak Garip ile Senem'i birlikte görmediği konusunda yalan söyleyerek padişahı kandırır. Bunun üzerine Süçük'ün, kızını karalamaya çalıştığına inanan padişah, onu parça parça ettirip köpeklere verir.

4. Garip ile Senem Adlı Halk Hikâyesinin Uygur ve Anadolu Türk (Âşık Garip) Varyantlarının Epizot Yapısı Açısından Karşılaştırılması

Türkiye sahası Âşık Garip hikâyesiyle Uygur sahası Garip ile Senem hikâyesi (GS) epizotları açısından karşılaştırıldığında hikâyeler arasında bazı benzerlik ve farklılıklar olduğu görülmektedir. Burada Uygur Türk varyantı, Fikret Türkmen'in Âşık Garip Hikâyesi, İnceleme-Metin çalışmasında yer alan (1995: 113-195) yazma varyantla karşılaştırılmıştır (Destân-ı Hikâyet-i Maksûd - DHM: 1246 tarihli İstanbul Belediye kütüphanesi Muallim Cevdet Kitapları yazma=KÇ 566).

4.1. *Kahramanın Ailesi:* Garip ile Senem'in Uygur Türk varyantında Şah Senem'in babası Padişah, Garip'in babası Hasan ise onun Veziridir ve her iki kahraman da Karahanlıların Diyarbekri şehrinde doğmuştur.

Türkiye sahası Destân-ı Hikâyet-i Maksûd (DHM) hikâyesinde ise Garip'in babası Hoca Maksud adında varlıklı bir bezirgândır ve Tebriz'de yaşamaktadır: “Hak âşıkları şöyle rivayet ederler ki zaman-ı evvel Tevriz şehrinde bir Hoca Maksud var idi” (Türkmen 1995: 115). Metinde ismi geçmese de hikâyenin ilerleyen safhalarında annesinden de geniş bir şekilde valide diye söz edilir.

4.2. *Kahramanın Doğumu:* GS'de doğum öncesinde Padişah bir rüya görür ve rüyanın yorumuna göre bir Şehzade bir de Perizat iki çocuk doğacaktır. Rüya yorumlandığı gibi de bir kız bir erkek çocuk doğar.

DHM'de ise bu konuda ayrıntı verilmemekte sadece kahramanın doğduğu söylenmektedir.

4.3. *Kahramana Ad Verme:* GS'de “güneş gibi hoş bir sureti” olduğu için Padişah ona, kızına Şah Senem adını verirken, oğlanın babası attan düşerek öldüğü için kahramana Garip adı verilir.

DHM'de ise detaylı bir ad verme epizodu bulunmaz ve Âşık Garip esas ismini alana kadar farklı isimlerle anılır. İlk olarak hacı -hocalar gelip kahramana babasının adı olan Hoca Maksud ismini verirler. Sonra saz çalma yetisini kazanınca adı Âşık Maksud olur. Hikâyenin âşık olma epizotunda ise ilk kez Âşık Garip ismi geçer ve onun isminin Âşık Garip olabileceği söylenir. Saz çalma yeteneğini kanıtlayınca da tam olarak Âşık Garip ismini alır: “Anı da söyle de şimden sonra senin ismin Âşık Garip olsun, dedi” (Türkmen 1995: 130).

4.4. *Kahramanın Eğitimi:* GS'de bu kısım oldukça kısa tutulmuş ve âşıklar dört yaşlarına geldiklerinde birlikte okula başlamıştır.

DHM'de ise bu epizot bulunmamaktadır. Hatta kahramanın okuma yazma bilmediği vurgulanmaktadır. Ancak babasından kalan mirası har vurup harman savuran Âşık Garip annesinin önerisiyle kazancının yanında çırak olur. Elinden bir iş gelmediği için burada da uzun durmaz ve ayrılarak terzi yanında işe başlar. Daha sonra terzi tarafından da işi beceremediği için kovulur ve sonuçta doğru düzgün bir eğitim alamaz.

4.5. *Kahramanların Âşık Olmaları:* GS'de kahramanların birlikte eğitim aldıkları dönemde yavaşça birbirlerine âşık oldukları görülmektedir.

DHM'de Âşık Garip yatmadan önce saz şairi olmak için Allah'a dua eder ve rüyasında bade içerek saz âşığı olur. Âşık Garip'in babası rüyasına gelerek Hoca Sinan'ın kızı Şah Senem'i beyan eder: “Şimdi bir de uykusu arasında kulağına bir nida geldi. Dedi: Aç oğlum gözünü, açıp baktı ki karşısında bir nurani ihtiyar pir, bir elinde bir nevcivan, oğlana dedi; iç oğlum bu civanın elinden bu doluyu Cenab-ı Mevlâ sizi birbirinize kismet eyledi” (Türkmen 1995: 123). Daha sonra Garip, Tiflis'te Senem'in babası Hoca Sinan'ın sarayının yanındaki kahvehanede saz çalarken sesi Senem'in dikkatini çeker.

4.6. *Âşıkların Karşılaşmaları:* GS’de âşıklar birlikte büyüdüğü için bir karşılaşma olmaz. DHM’de ise kahvehanede saz çalan Garip’i, Şah Senem’in babası Hoca Sinan sarayına davet eder ve Âşık Garip burada Şah Senem’le ilk kez karşılaşır. Tebriz’den çıkan Âşık Garip Tiflis’e varır. Orada Canım Hoca’nın evinde kalır ve kahvehaneye saz çalmaya gider. Burada Maksud’un (Garip) sesini duyup beğenen Hoca Sinan (Senem’in babası) ve Şah Senem onun kim olduğunu merak ederler: “Uşak, çoktan beru Tifliz’de böyle bir ses yoktu. Kalktı doğru kahveye geldi, oturdu. Oğlanı görünce hemen sağ tarafından urulup, sol tarafından beş karış yalman gösterdi. Kendi kendine dedi: Şu oğlan kızımı istese, virür idim” (Türkmen 1995: 130).

4.7. *Âşıkların Engellenmesi:* Garip’in engellenmesi GS’de Senem’in annesi Sultan Ayım tarafından gerçekleştirilir ve Garip, padişah tarafından Bağdat’a sürgüne gönderilir.

DHM’de ise Âşık Garip annesini Senem’i istemeye gönderir ancak Hoca Sinan yüklü miktarda altın isteyince evlenmeleri engellenir: “Ben kızıma on kise akçe nagâh isterem, yirmi kise akça ağırlık isterem, on kise akçe düğün masrafı isterim, tamam kırk kase akçe isterem” (Türkmen 1995: 138).

4.8. *Garip’in İkinci Defa Engellenmesi:* Her iki varyantta da ikinci kez engelleme söz konusudur. GS’de Garip’e âşık olan Süçük, padişah aracılığıyla onu elde etmek ister ancak sonuca ulaşamaz ve hayatından olur. DHM’de Garip’in çalışmak için Halep’e gittiği sırada Şah Veled, kocakarı aracılığıyla Senem’le nişanlanır. Ancak hikâyenin sonunda amacına ulaşamaz.

4.9. *Sürgüne Gönderme veya Gurbete Çıkma:* GS’de evlilik sözleşmesini yakan Sultan Ayım’in isteğiyle padişah; Garip, annesi ve kız kardeşini Bağdat’a sürgün eder.

DHM’de Âşık Garip istenen akçeleri toplamak için Halep’e çalışmaya gider ve 7 yıl gurbette kalır: “Andan Kalkub ‘Allahısarmaladık’ diyüp, heman Haleb’e doğru çeküb gitti. Günlerde bir gün, Haleb’e gelüb dâhil oldu” (Türkmen 1995: 153).

4.10. *Kahramanın Memlekete Dönüşü:* GS’de Garip, Bağdat’tan kendi ülkesine dönüş yaptıktan sonra Kalfa Ana onu evlat edinir. Garip, Kalfa Ana aracılığıyla Senem’e mektup gönderir. Memlekete dönüşünün ardından ilk kez Senem’in has bahçesinde bir araya gelirler.

DHM’de memlekete dönmeye karar veren kahraman çeşitli maceralardan geçerek sonunda memleketi Tiflis’e geri dönüş yapar.

4.11. *Sevgilinin Başkasıyla Evlendirilmek İstenmesi:* GS’de bulunmayan bu epizot DHM’de bulunmaktadır. Şah Senem’i seven ikinci kişi Şah Veled kocakarı aracılığıyla Şah Senem ile nişanlanır. Âşık Garip’in memlekete dönüşü sırasında Senem’le Veled’in düğünleri yapılmaktadır. Âşık Garip düğüne gelir ve sazıyla söylediği şiir üzerine Şah Veled ve Şah Senem onu tanırlar: “Şah Senem işidüb, bacısına dedi, ‘İyuce dinle, bu senin karındaşın. Benim sevdiğim Âşık Garib’dir.’ dedi. Şimdi Şah Veled dahi gelüb baktı ki saz çalub türkü çağıran Âşık Garib, kendisidir” (Türkmen 1995: 189).

4.12. Sonuç Epizotu

4.12.1. *Garip ve Senem'in Akıbeti*: Hem GS hem de DHM varyantlarında Garip ile Senem, kırk gün kırk gece düğün yapıp evlenirler: “Âşık Garip kırk gün kırk gece toy, düğün tutub, bir taht nikâh edüb, bir mübarek Cuma gecesi, dua, senâ ile getirüb gerdekhâneye, arkasından dayanıverdiler. Daha murad alub murad virdiler” (Türkmen 1995: 195).

Rakibin akıbeti: GS varyantında Garip ile Senem'in arasına girmeye çalışan Süçük, padişah tarafından cezalandırılıp öldürtülür. DHM'de ise Âşık Garip'in isteğiyle rakip Şah Veled ve Garip'in kız kardeşi Güllü Han evlenirler. Yani Uygur varyantında rakip ölürken Anadolu varyantında rakip ölmez: “Âşık Garib dedi, ‘Oğlan benden bulma Allah'tan bul. Senin de bu düğünde masrafın gitmiştir. Allah'ın emrine kız karındaşımı alır mısın?’ deyince, Şah Veled de ‘Alurim’ dedi” (Türkmen 1995: 193).

Bu iki varyanta bakıldığında hikâyelerin olay örgülerinin birbirlerinden uzak olduğu ve epizotlarının da yer yer değişiklikler gösterdiği görülmektedir.

5. Sonuç

Garip ile Senem'in Uygur varyantında on bir epizot tespit edilmiştir. Tespit edilen epizotlar; Garip ile Senem'in Aileleri, Kahramanın Doğumu, Kahramanlara Ad Verilmesi, Kahramanın Eğitimi, Kahramanların Âşık Olmaları, Âşıkların Evlenmelerinin Engellenmesi, Garip'in İlk Kez Gurbete Çıkması, Garip'in Memlekete İlk Dönüşü, Garip'in İkinci Defa Engellenmesi, Garip'in Memlekete İkinci Defa Dönüşü ve Sonuç (Âşıkların ve rakibin akıbeti) epizotlarıdır. Türkmen'in (1995) incelemesinde bulunan “kahramanın başkasıyla evlendirilmek istenmesi” epizotu bu hikâyenin Uygur varyantında bulunmamaktadır.

Garip ile Senem hikâyesinin Uygur Türk varyantında ilk olarak kahramanın ailesi epizotuyla karşılaşılmaktadır. Halk hikâyelerinde kahramanların aileleri genellikle soylu ve saygın kişilerdir. Bu hikâyede de kahramanların ailesi padişah ve vezirdir. Bazı hikâyelerde baba ve annelerin ismi verilmezken bu hikâyede kahramanların ebeveynlerinin isimleri verilmektedir (Padişah Şah Abbashan onun eşi Sultan Ayım, vezir Hasan). Mekânın da belirtildiği bu hikâyede olaylar Karahanlıların (Diyarbakır) şehrinde geçmektedir.

Halk hikâyelerinde genellikle kahramanın ailelerinin tanıtılmasının ardından onların doğumu ve ad alması kısımları verilmektedir. Hikâye geleneğinde doğumun öncesinde kahramanların ailelerinin çocuksuzluk sıkıntısı çektiği ve bunun için çare aramaya çıktıkları bilinmektedir. Ancak bu hikâyede padişah ve vezirin çocuksuzluk sıkıntısı çekmedikleri ve buna bağlı olarak çare aramaya çıkmadıkları görülmektedir. Hikâyenin başında onların eşleri zaten hamiledir ve padişah rüyasında vezirin ve kendi eşinin bir kız, bir erkek çocuğu doğuracağını görmüştür. Aynı epizot içinde yer alan ad koyma motifi bu hikâyede de yer almaktadır. Buradaki ad verme unsuru Türk hikâye ve destan geleneğinde yer alan ad verme geleneğiyle uyumlu şekildedir çünkü burada da çocuklara ad koymanın sebebi belirtilmiştir.

Üçüncü epizot olan kahramanların eğitimi kısmı genel hikâye geleneğiyle paralellik göstermekte ve çok detaylı bir eğitimden bahsedilmemektedir. Tabi ki bazı hikâyelerde eğitim

kısmı daha geniş tutulmaktadır. Bu hikâyede sadece kahramanların okula başladığı ve birlikte okuyup büyüdüğü belirtilmektedir.

Dördüncü epizot hikâyenin kırılma noktasını da oluşturan kahramanların âşık olmaları epizotudur. Bu epizotta genellikle birlikte büyüyen kahramanların âşık olmalarından bahsedilmektedir. Bu hikâyede de bu genel yapıya uyulmuş ve küçük yaşta yapılan sözleşmeyle evlendirileceklerinin farkında olmayan Garip ile Senem'in bu sözleşmenin farkına varması sağlanmıştır. Böylece aşkları başlayan Garip ile Senem'in bu durumları bir diğer merhaleye taşınır ve beşinci epizotta âşıkların evlenmelerinin engellenmesiyle karşılaşılır.

Birçok hikâyede olduğu gibi burada da âşıkları engelleyen kişi padişahın eşidir. Hikâyelerde bu engellemeye ön ayak olan kişi genelde rakip sevgilidir. Ancak burada ilk engellemede rakip görülmemekte hikâyenin ilerleyen bölümlerinde onunla karşılaşmaktadır. Bu engellenmenin ardından Garip diğer hikâyelerin birçoğunda olduğu gibi sürgüne gönderilmekte ve daha sonra sevgilinin memleketine geri dönmektedir. İlk dönüşün ardından ikinci kez engellenmenin sebebi bu kez rakip sevgili olan Süçük'ün ortaya çıkması, âşıkların yasak aşklarını padişaha bildirmesidir. Rakip aracılığıyla ikinci kez engellenen Garip bir süre sonra tekrardan gelerek Senem'le görüşmeye başlamaktadır.

Halk hikâyeleri bazen mutlu bazen de mutsuz bir şekilde sona ermektedir. Bu hikâyeye bakıldığında mutlu bittiği ve Garip ile Senem'in sonunda evlendiği görülmektedir. Ancak rakip için bunu söylemek mümkün değildir. Çünkü rakip sonunda padişahın emriyle öldürülmektedir.

Sonuç olarak incelenen hikâyenin büyük oranda Anadolu sahası Türk halk hikâyelerinin epizot yapısıyla uyumlu olduğu ve Türk halk hikâyelerinin geneliyle benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

KISALTMALAR

DHM: Destân-ı Hikâyet-i Maksûd

GS: Garip ile Senem Hikâyesi

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN, Ali Berat. (2002). Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ASLAN, Ensar. (2001). "Halk Hikâyelerinde Kahramanların Kıyafet Değiştirme Motifi ve Arabizengi Tipi." *Türkbilig*, Cilt 2, Sayı 2, Sayfa: 1-10.
- BORATAV, Pertev Naili. (2002). Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- EKİCİ, Metin. (2005). "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış." Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, Sayfa: 225-229.
- ELÇİN, Şükrü. (2000). Halk Edebiyatına Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜZEL, Abdurrahman – TORUN, Ali. (2007). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Akçağ Yayınları.

İNAYET, Alimcan. (2014). Uygur Halk Destan/Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler. Ankara: Gece Kitaplığı.

KAYA, Doğan – KOZ, Sabri. (2000), Halk Hikâyeleri I. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

SPIES, Otto. (1939). Zwei volkstümliche Liebesgeschichten aus dem Orient übersetzt und untersucht. Helsinki.

TÜRKMEN, Fikret. (1995). Âşık Garip Hikâyesi İnceleme Metin. Ankara: Akçağ Yayınları.

Garip ile Senem Hikâyesi

Uygur Türk Varyantı Özeti

Karahanlıların Diyarbekri ilinde Abbashan adında şan şöhreti eşsiz bir padişah ve Hasan adında akıllı bir veziri vardır. Bu iki dost bir gün geyik avlamak için ava çıkarlar ancak karşılıklarına çıkan geyiği hamile olduğu için avlamazlar. Vezir, eşi hamile olduğu için de geyiği avlamak istemez. Sonra padişah vezirine bu acayip halle ilgili bir düş gördüğünü ve düşünde bir renkli Simurg bir de gümüş kuyruklu Anka gördüğünü söyler. Düşündeki bu kuşları tutmak istediğini ama tutamadığı belirtir. Bu düşünüyü yorumlayan danışmanlarından biri bir çift kuşun bir çift evlada işaret olduğunu, bir şehzade oğlan ve bir hanzade perizat doğacağını belirtir. Bunun üzerine padişah ve veziri bir sözleşme yaparak bir kız bir oğlan doğarsa ergenlik çağlarına geldiklerinde onların nikâhını kıyacakları konusunda sözleşirler. Tam bu sırada Abdullah Şatır gelir ve padişaha eşi Sultan Ayim'in doğurduğunu müjdeler. Ardından bir haberci bu kez vezirin eşi Hanım Sultan'ın doğurduğunu müjdeler. Doğum için ziyafetler düzenlenir ve bu sırada padişaha vezirin atından düşüp öldüğü haberi iletilir. Babasız kalan oğlana da bu durumundan dolayı Garip adı konulur. Sonra sarayına giden padişah güneş gibi güzel olan kızına Şah Senem adını verir.

Şah Senem ile Garip dört yaşına bastıklarında birlikte okula başlar ve birlikte okuyup büyürler. Bu sırada da birbirlerine âşık olurlar. Uzun bir süre aşklarını yaşarlar ve Garip bir gün annesine üzgün şekilde durumu anlatır. Annesi de ona üzülmemesini çünkü Senem'in sözleşmeyle ona bağışlandığı belirtip belgeyi ona gösterir. O gece Garip rüyasında bir pirin elinden aşk şarabını içer ve Senem'le nişanlandığını görür. Sabah Senem'i görmeye gelen Garip, kızın gelmemesi üzerine ona küser ve okula gider. Senem'in gelmeme sebebi ise annesinin padişahla konuşarak kızın büyüdüğünü ve artık okula gitmesinin uygun olmadığını söylemesidir. Padişah bunun üzerine kızı artık Garip'le evlendirmenin uygun olacağını söylemesi üzerine eşi Sultan Ayim yetim bir çocuğa kesinlikle kızını veremeyeceğini söyleyerek sözleşmeyi yok sayar ve sevgililere engel koyar. Bu durumu Kalfa Anasına anlatan Senem çok üzülüp ağlar. Kalfa Ana iki sevgiliyi gizlice buluşturur ve Garip ona 18 yıl önce yapılan sözleşmeyi verir. Saraya dönünce Senem sözleşmeyi babasına gösterir ancak padişahın karısı sözleşmeyi yakar. Sultan Ayim, Garip'in kızlarını baştan çıkardığını ve şöhretlerine leke sürdüğünü söyleyerek padişahın onun sürgün edilmesini ister. Padişah da buna uyararak Garip'i ailesiyle beraber Bağdat'a sürgün eder.

Bir süre burada yaşayan Garip Senem'i çok özler ve memlekete dönmek için yola koyulur. Yolda çeşitli maceralar yaşar, engelleri aşar ve haramiler tarafından Halep'teki köle pazarında satılmaya konur. Bu sırada gam kederden yıkılan Senem'in iyileşmesi için padişah ona bir has bahçe yaptırır ve

has bahçenin hizmeti için kırk köle satın aldırır. Bu kölelerin arasında Garip de vardır. Garip'in köle olmadığı anlayan has bahçedeki Kalfa Ana, Garip'i evlat edinir ve bir süre sonra onun Garip olduğunu öğrenir. Kalfa Ana'nın her gün Senem'e çiçek topladığını öğrenen Garip bu kez kendi çiçek toplar ve demetin arasına mektubunu koyar. Kalfa Ana gül demetini alıp Senem'e götürür ve kız durumu anlar. Âşıklar has bahçede buluşup kavuşurlar ve yine aşklarını yaşamaya başlarlar. Uzun bir süre böyle görüşürler. Bir gün yine cariyeleriyle has bahçeye gelen Senem cariyelerden padişaha bir şey söylememesini rica eder.

Cariyeler arasında Garip'e âşık olan Süçük bir gün oğlana aşkını bildirmek için ona sarılır ancak Garip'in onu terslemesi üzerine olanları gidip padişaha anlatır. Padişah duruma çok sinirlenir ve Abdullah Şatır'a cellâtlarını vererek Garip'i yakalatma emri vererek âşıklara yine engel koyar. Âşıklar fal yoluyla adamların geldiğini öğrenir ve Kalfa Ana Garip'i sandığa koyarak saklar. Bir süre sonra Garip geri gelir ve bahçede vakit geçirdikleri sırada Abdullah Şatır onları görüp Garip'i adamlarıyla öldürmek ister. Senem onu kurtarmak için Şatır'a yedi külçe altın verir Şatır padişaha yalan söyleyerek Garip'i has bahçede görmediğini bildirir. Böyle olunca Süçük'ün kızına iftira attığına inanarak onu öldürtür.

Burada rahat etmeyeceklerine anlayan sevgililer kaçmak için yola koyulurlar ve bir dağa giderler. Bu sırada kızının üzüntüsünden ava çıkan padişah rastgele âşıkların bulunduğu bölgeye gelir. Senem ise durumu yanlış anlayarak babasının Garip'in peşinde olduğunu düşünür ve Garip'i yanından kaçması için gönderir. Sevgilisi kaçan Senem Allah'a dua ederek babasına da aşk acısı yaşatmasını diler ve duası kabul olunan kız yüz kat güzelleşir. Kızını tanımadan ona âşık olan padişah aşk ateşinden yanıp sarayında yataklara düşer. Senem babasının karşısına geçip bilmezmiş gibi yaparak ona durumu sorar. Padişah da aşk acısının ne olduğunu tecrübe ettiğini söyleyerek Senem'e Garip'le birlikte olabileceğini müjdelir ve Diyarbekri'de kırk gün kırk gece düğün yapılarak sevgililer evlendirilir.